

УДК 37-055.2(410.1)

РОЗВИТОК ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ В АНГЛІЇ: ОГЛЯД ДЖЕРЕЛ

Тетяна Комісаренко

У статті проаналізовано основні проблеми розвитку жіночої освіти в Англії у ХІХ столітті. Висвітлено і охарактеризовано навчальні заклади, у яких жінки вивчали прикладні та інженерні дисципліни. Представлено труднощі, пов'язані з жіночою освітою в Англії. Охарактеризовано ситуацію, яка панувала в країні у другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. Представлено праці видатних учених, у яких проаналізовано розвиток жіночої освіти. Обґрунтовано та узагальнено уявлення про її роль жінки в освітньому процесі Англії ХІХ століття.

Ключові слова: емансипована жінка, жіночий рух, вікторіанська епоха, жіноча освіта, англійське суспільство.

Будь-яке суспільство поділяється за низкою ознак, серед яких – стать, вік, соціальний статус чи клас, територія проживання, стан здоров'я, етнічна або національна, а також релігійна приналежність. Інтереси та потреби різних соціальних груп необхідно поважати та гідно представляти у різних сферах суспільного життя, оскільки це – основа демократичного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що на різних етапах розвитку вітчизняної та зарубіжної педагогічної науки і практики проблема жіночої освіти була і є актуальною. В сучасних західноєвропейських та американських дослідженнях історико-педагогічні процеси в Англії ХІХ ст. висвітлені в працях Дж. А. Бенкса, В. Бойда, В. Брітана, Т. В. Хейкса та інших. Проте слід зазначити, що в українській історії педагогіки не так багато праць, присвячених жіночій освіті, як в інших країнах. На нашу думку, цінними можуть бути дослідження жіночої освіти в Англії як одній із країн, що дали початок жіночому руху за рівноправність статей. У вітчизняній педагогіці, питання загальної жіночої освіти досліджували такі вчені, як М. Песковський, М. Демков, О. Лихачова, В. Овчин, С. Рождественський, М. Ролле (характеристика окремих напрямів політики російського уряду щодо освіти жінок Південно-Західного краю), І. Малевиц, О. Малиновський, І. Покровський (особливості навчання дівчат у церковних школах Волині), А. Буйницький, О. Фотинський, Н. Маньковський, О. Шафранський (специфіка організації духовної жіночої освіти в регіоні), І. Сбитньов, Н. Мукалов, І. Самойлович, М. Константинович, М. Барсов, С. Миропольський (відомості про початкову освіту волинських жінок), Т. Джаман, В. Омельчук, І. Сесак, Т. Сухенко, Т. Тронько (окремі проблеми жіночої освіти на Правобережжі), Д. Бовуа (деякі аспекти розвитку початкової освіти жінок), В. Вельхорський (характеристика пансіонної жіночої освіти).

Мета статті – висвітлити історію розвитку жіночої освіти в Англії у XIX-му столітті. Тож, хронологічні рамки нашого дослідження охоплюють XIX століття, коли у суспільстві був встановлений особливий вікторіанський порядок і, відповідно, сформувався особливий тип жінки, до початку Першої світової війни, коли у результаті сильного потрясіння світового товариства відбулись кардинальні зміни у становищі жінок, які у свою чергу призвели до формування нової свідомості та психології людей.

Історичні витоки освіти в Англії можна прослідкувати з часів заселення Англії англо-саксами і навіть раніше, до часів римського правління. У Середні віки у школах викладали латинську граматику, у той час як основним способом оволодіння практичними навичками було навчання у майстрів-ремесників.

Не менш складною була ситуація, яка пов'язана із жіночою освітою. Освіта жінок довгий час залишалася повністю у підпорядкуванні церкви аж до періоду Реформації. Для того, аби привернути до себе увагу уряду та суспільства в цілому, у XIX-му столітті – початку XX-го століття жінки очолили жіночий рух. Одним із основних вимог жіночого руху у другій половині XIX століття – початку XX століття стало право жінок на освіту, рівну із чоловіками, оскільки жінок тоді не приймали в університети, а школи для дівчат були рідкістю, або програма у них виявлялась скороченою і обмежувалась «жіночими» обов'язками. Тим не менш, стверджувати, що жінка була неосвіченою, або не мала доступу до освіти, було б невірно. Починаючи із давніх часів до кінця XVIII століття освіта була пріоритетом правлячої еліти. Однак в давні часи існував особливий прошарок жінок, які повинні були бути освіченими – це гетери. Ці жінки навчались музиці, філософії, літературі, поезії, були в курсі політичних подій, для того, щоб підтримати розмову із чоловіками. Звичайна жінка отримувала лише необхідні освітні навички: читання, письмо, арифметика, інколи фізичне виховання, а також необхідні навички ведення домашніх справ. У Спарті, однак, жінки відвідували гімназії нарівні із чоловіками.

У Середні віки монополією на освіту володіла церква. Для жінки із привілейованого класу вважалось необхідним оволодіння навичками читання, письма, розуміти на поезії та мистецтві, вміти підтримати бесіду. Дівчат із дворянських сімей часто відсилали у жіночі монастирі, де вони проходили курс навчання і отримували релігійне виховання. Більшість жінок навчались вдома, їхніми вчителями були священники. За нашими даними, жінка із привілейованого класу мала кращі знання, ніж чоловік, який, в більшості випадках, не вмів писати і читати.

Справжній розквіт жіночої освіти припадає на Ренесанс і ранній Новий час. Жінка отримує можливість рівної освіти із чоловіком. Однак різниця у їх вихованні полягає у характері освіти: освіта жінки спрямована на формування покірної, ніжної та турботливої господині дому, через те жінок навчають літературі, музиці, мистецтву, живопису, іноземним мовам, рукоділлю. Багатьом представницям аристократичних сімей вдається стати меценатками.

Із кінця XVII століття у Європі починають з'являтися закриті пансіони для дівчат із аристократичних сімей, де готували дружин для правлячої еліти. На початку XIX століття в Англії почали організовувати школи для бідняків, у тому числі і для дівчат, у програму яких входить навчання сільських дівчат навичкам, необхідним для роботи гувернанткою, а потім при мануфактурах з'являються курси, які навчають дівчат ткацтву та іншим професійним навичкам роботи із машинами та верстатами. Питання про включення жінок в освітній процес стає актуальним із середини XIX століття, коли жіночий рух в Європі та США піднімає проблему допуску жінок до освіти. У 60-х роках починається процес організації навчальних та середніх шкіл для жінок, програма цих шкіл перестає відрізнятися від програми шкіл для хлопців, крім наявності таких спеціальних предметів, як рукоділля. Із кінця 70-х років XIX століття європейські та американські жінки отримують доступ до вищої освіти: перш за все у Швейцарії (Цюрихський університет) та Франції (Сорбона). У 1904 році у швейцарських університетах навчалось 1200 студенток, у Північній Америці – 24836 (більшість були студентками коледжів, які за європейськими характеристиками відповідали гімназіям), у 1905 році в німецьких університетах навчалось 1200 студенток. Найвідсталішою у сфері вищої освіти для жінок була Англія, де доступ до Оксфорда та Кембріджа жінки отримали у 60-х роках XX століття, проте початкова та середня освіта в Англії була на належному рівні. Проблема права жінок на освіту в Європі та США була вирішена лише у 60-х роках XX століття в результаті студентських революцій, коли жінки остаточно закріпили своє право не тільки на вступ до університетів, але й на зміну університетської програми через включення у неї спеціальних курсів та дисциплін (Women's Studies) [4].

Особливо уваги заслуговує робота Гледіс Каддефорд «Жінка та суспільство: від вікторіанської епохи до сьогодення» (*Cuddeford G. Women and Society. From Victorian Times to the Present Day, 1967.*). Завдання автора полягало у визначенні місця, яке займала жінка в англійському суспільстві. У цьому дослідженні розкривається облік респектабельної вікторіанської жінки.

Цінними для нас є також дослідження Дункана Кроу (*D. Crow*) та Барбари Різ (*Rees B.*). Опираючись на багатий фактичний матеріал, їм вдалось проаналізувати історичний досвід окремих соціальних груп, наприклад, представниць середніх прошарків, жінок – робочих, і співвіднести ці групові історії жінок із суспільними зрушеннями у економіці, політиці, ідеології та культурі. Учені спромоглись не просто написати історію жінок, а пов'язати її з історією суспільства у цілому. Авторами була піднята проблема видозміни самосвідомості жінок, а також уявлення про жінок у суспільстві. Ці роботи об'єднує те, що об'єктом своїх досліджень автори вибрали жінок, які жили у вікторіанську епоху. При цьому під вікторіанством вони розуміли хронологічний період, який відповідав періоду правління англійської королеви Вікторії (1837–1901). Особливо важливо те, що оцінюючи «вікторіанську еру», вчені відходять від популярного у зарубіжній літературі уявлення про неї, як про час чванливого самовдоволення, самовпевненості, педантизму та ханжества. Головною характерною рисою цього періоду вони вважали потужні зміни в

економічному та соціальному житті: індустріалізацію, урбанізацію, розвиток техніки та технології. Д. Кроу називає вікторіанські часи «яскравими контрастами швидкоплинного життя». Важливо, що, якщо П. Бренка та Б. Різ, вивчаючи вікторіанство, писали тільки про Великобританію, то Д. Кроу разом із Англією розглядав і США, вважаючи, що в цих країнах соціальні відносини розвивались так само. Інші автори, також вважали, що головні риси вікторіанського періоду були характерні і для Сполучених Штатів Америки.

Об'єктом вивчення у праці «Вікторіанські жінки» Д. Кроу бачив «будь-яку жінку, яка жила у період із 1837–1901 роки». Безсумнівною перевагою цієї праці є те, що він створив цілісну картину становища жінки різних соціальних прошарків у вікторіанську епоху і відобразив призначену йому суспільством модель поведінки. Д. Кроу пов'язував формування образу життя середнього класу із процесом виникнення його як прошарку суспільства. Він писав, що буржуазія потребувала напрацювання свого стилю життя, який поміг би їй самоствердитись у соціальній ієрархії суспільства. При цьому «відповідальність за демонстрацію та підтримання досягнутого сім'єю статусу лежала на жінках». Певною мірою, суспільство вимогливо відносилося до їх поведінки. Заміжня жінка середнього класу повинна була вести аскетичний спосіб життя, її головним обов'язком було ведення із допомогою прислуги домашнього господарства та виховання дітей. Далі автор констатував появу у 80–90-ті роки XIX століття нових зразків поведінки жінок, які відрізнялись від попереднього ідеалу. Д. Кроу розділив їх на декілька типів: працююча дівчина із середнього класу; інтелектуалка, студентка коледжу; прихильниця їзди на велосипеді; дівчина, яка наслідувала чоловіків у манері поведінки та навіть в одязі. При цьому автор звертав увагу на те, що ідеальні образи «нової жінки» задавали більш вільний, дружлюбний тон спілкуванню дівчат та юнаків.

Метою дослідження іншого історика Б. Різ було відповісти на питання: «Що означало бути «леді» у вікторіанську епоху?». На багато чисельних прикладах автором було доведено, що використання терміну «леді» не завжди вказувало на аристократичне походження жінки. Наприклад, «справжньою леді» можна було назвати гувернантку, батько якої був всього лише власником маленького магазину. На думку Б. Різ, під словосполученням «справжня леді» розумівся образ жінки, який відповідав встановленому вікторіанським суспільством ідеалу. Найбільш важливими, на думку дослідниці, вважались почуття, які жінка повинна була відчувати до свого чоловіка. Його необхідно було любити та підкорюватись незалежно від його поведінки, «леді» була зобов'язана любити дітей, бути набожною, регулярно в неділю відвідувати церкву та брати участь в благодійності. Далі дослідниця відмітила, що створений суспільною думкою образ ідеальної «леді» в реальності був недосяжний і не міг існувати довгий час, так як суперечив багатьом аспектам дійсності.

Деякі західні учені і, у тому числі, П. Бренка, звернули увагу на те, що масштабні історичні процеси по-різному відображались на житті чоловіків та жінок. Так, індустріалізація та урбанізація занурили чоловіків середнього класу в активне ділове життя, і в той же час, «закріпачили» жінок у особисту сферу. У праці «Безслівна співпраця» («*Silent Sisterhood*») П. Бренка розглядала вплив

модернізації на життя заміжніх представниць середніх прошарків у вікторіанський період. Під модернізацією автор розуміє широке перетворення суспільства, викликаною індустріалізацією, урбанізацією, що знайшло відображення у зміні характеру праці, стилю життя. У відповідності із цим «нова жінка», яка з'явилась у кінці XIX століття, розглядалась як результат впливу модернізації. П. Бренка підкреслювала, що цей процес потрібно розуміти не як триумфальну ходу прогресу, а як болоче пробудження до змін, викликаного впливом нового міського індустріального суспільства. П. Бренка звернула увагу на те, що жінки, які жили у кінці XIX століття, знаходились у скрутному становищі. З одного боку, вони відчували тиск суспільної думки, що диктувала їм поведінку «досконалої леді», а з іншого – невблаганний розвиток економіки спонукало їх до активного включення в суспільне життя.

У збірнику «Жінки у суспільстві» («Women in the society»), який вийшов під редакцією П. Холліс (P. Hollis), об'єднані джерела, які висвітлюють участь англійок в суспільній сфері у вікторіанську епоху і відношення до цього сучасників. У книгу увійшли виступи та памфлети феміністів, листи та мемуари сучасників, промови парламентарів, публікації журналістів, а також витяги із англійських законів другої половини XIX століття.

Отже, у XIX столітті в англійському суспільстві відбулась еволюція уявлень про жінок, яка супроводжувалась зміною їхнього становища та самосвідомості в суспільства. Створена суспільною думкою вікторіанська концепція жіночності передбачала економічну та інтелектуальну залежність жінок від чоловіків. В останні десятиліття XIX століття стало зрозуміло, що уявлення про жінку, як про «берегиню» домашнього вогнища потребує нагального переосмислення. Новий образ емансипованої жінки, який прийшов на зміну вікторіанському ідеалу, передбачав самостійність у праві вибору сфери діяльності та спілкуванні із протилежною статтю.

Список використаних джерел:

1. Даремський університет. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Даремський_університет.
2. Нестерова С. А. Образ английской и американской женщины в представлении современников (последняя треть XIX-начало XX веков): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03 / С. А. Нестерова. – Самара, 2004. – 187 с.
3. По дороге к гендерному равенству. Центр женской истории и гендерных исследований. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tvergenderstudies.ru/>.
4. Становление и развитие системы образования в Англии. Диплом / Библиофонд: электронная библиотека студента. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bibliofond.ru/>.
5. Університети з червоної цегли. База знань. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://e-itan.org.ua/index.php?newsid=627599>.
6. Університетський коледж Лондона. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Університетський_коледж_Лондона.
7. Фемининность – это... Что такое Фемининность? Термины гендерных исследований. Академик. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gender.academic.ru/>.

8. Butcher P. S. *Education for equality: women's rights periodicals and women's higher education, 1849-1920* / P. S. Butcher. – New York, 1989.
9. Davis N. Z. *Women's history as women's education: essays* / N. Z. Davis. – Northampton: Mass, 1985.
10. Eschbach E. S. *The higher education of women in England and America, 1865-1920* / E. S. Eschbach. – New York, 1993.
11. Farello E. W. *A History of education of women in the United States* / E. W. Farello. – New York, 1970.

References

1. Darems'kyj universytet. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Darems'kyj_universytet.
2. Nesterova S. (2004). *Obraz anglijskoj i amerikanskoj zhenshiny v predstavlenii sovremennikov (poslednjaja tret' XIX-nachalo XX vekov)*. Candidate of Historical Sciences. Samara.
3. *Po doroge k gendernomu ravenstvu*. Available at: <http://toergenderstudies.ru/>.
4. *Stanovlenie i razvitie sistemy obrazovanija v Anglii*. Diplom. Available at: <http://bibliofond.ru>.
5. *Universytety z chervonoj' cegly*. Available at: <http://e-uman.org.ua/index.php?newsid=627599>.
6. *Universytets'kyj koledzh Londona*. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Universytets'kyj_koledzh_Londona.
7. *Femininnost' – jeto... Chto takoe Femininnost'? Terminy gendernyh issledovanij*. Available at: <http://gender.academic.ru/>.
8. Butcher, P. (1989). *Education for equality: women's rights periodicals and women's higher education, 1849-1920*. New York.
9. Davis N. (1985). *Women's history as women's education: essays*. Northampton: Mass, 1985.
10. Eschbach E. (1993). *The higher education of women in England and America, 1865-1920*. New York.
11. Farello E. (1970). *A History of education of women in the United States*. New York.